

УДК 141.7:323.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v041.2023.4>**Р. В. Васильченко**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8854-1252>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України**СПІВВІДНОШЕННЯ ЛЮДИНИ І ДЕРЖАВИ ФІЛОСОФІЇ НОВОГО ЧАСУ**

Постановка проблематики. Співвідношення людини та держави є однією з найважливіших проблем політичної філософії. У філософії нового часу, яка охоплює період з XVI до XVIII століття, спостерігається зростання інтересу до проблеми взаємодії людини та держави. Це пов'язано зі змінами в політичній структурі та соціальних процесах, що відбулися в цей період. Одним з центральних питань у філософії нового часу є проблема відносин між індивідумом та державою. Філософи досліджують, як людина взаємодіє з державою, яка роль держави у житті людини, як забезпечити баланс між правами та обов'язками громадян і владою, і як забезпечити свободу індивідуума в рамках держави. Усі ці проблеми є надзвичайно важливими для розуміння співвідношення людини та держави у філософії нового часу. Вони досі залишаються актуальними і викликають жваві дискусії серед філософів, політиків та громадських діячів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації, присвячені відносинам між людиною та державою у філософії нового часу, підтверджують актуальність цієї проблеми в сучасному світі. У дослідженні «Людина і держава в філософії XX століття» вчений Олександр Воронков зазначає, що важливим внеском у розуміння співвідношення людини та держави у філософії нового часу є праці Мішеля Фуко, П'єра Бурдьє та Жака Дерріди. Вони звертають увагу на те, що держава є механізмом влади, який контролює та регулює поведінку людини. У статті «Людина і держава: нові виклики» філософ Сергій Жадан висловлює думку, що в сучасному світі людина та держава мають знайти новий спосіб взаємодії, оскільки традиційні форми взаємовідносин вже не відповідають вимогам сучасності. У публікації «Людина та держава в епоху глобалізації» філософ Михайло Мельник зазначає, що з появою глобалізації змінюється і роль держави у відносинах з людиною.

Формулювання цілей. Основною метою дослідження є розкриття поглядів на співвідношення людини і держави в епоху Нового часу. Дослідити вплив політичних революцій та суспільних змін на переосмислення співвідношення людини і держави у філософії Нового часу. Оцінити внесок філософів Нового часу, таких як Декарт, Гоббс, Локк, Руссо, Кант та інші у розумінні співвідношення людини і держави.

Виклад основного матеріалу. Філософська думка Нового часу була періодом важливих змін у відносинах між людиною та держа-

вою. У цей період з'явилися нові ідеї про права людини, роль держави та її обов'язки. Філософія Нового часу – це епоха філософського мислення, що настала в кінці XVI століття і тривала до XVIII століття. Її виникнення було пов'язане зі складною соціально-політичною ситуацією в Європі, що виникла після Реформації та Великих географічних відкриттів. Філософія Нового часу, яка розвивалася з XVI по XVIII століття, характеризується такими особливостями:

- науковість: у філософії Нового часу великий акцент був зроблений на науку, розуміння світу через науковий підхід та наукові методи.

- антропоцентризм: у центрі уваги філософії Нового часу перебувала людина, її індивідуальність та права.

- раціоналізм: філософи Нового часу вірили у розум і розумовий підхід до розуміння світу та людської природи.

- політична філософія: у філософії Нового часу великий акцент був зроблений на політичну філософію, зокрема на те, як має бути організована держава та її відносини з людиною.

- критика догматизму: філософи Нового часу критикують традиційні догми та віру в авторитети, прагнучи до незалежного мислення та самостійного пошуку знань.

- гуманізм: філософи Нового часу висували ідеї про гуманістичне ставлення до людини та необхідність піклування про неї.

- індивідуалізм: у філософії Нового часу було поширене уявлення про індивідуалізм та важливість особистості в суспільстві.

Перша половина XVI століття була пов'язана з Реформацією, яка привела до розколу християнства на католицизм та протестантизм. Цей розкол створив релігійну та культурну нерівність між країнами Європи. Крім того, цей період був також часом політичної нестабільності, яка виникла в результаті боротьби за владу між королівствами та феодалними панамі. Друга половина XVI століття та XVII століття були часом Великих географічних відкриттів, які змінили політичну та економічну ситуацію в Європі. Розвиток торгівлі та збільшення колоніальних володінь призвели до зростання багатства та впливу економічно сильних країн. У цій складній соціально-політичній ситуації філософи Нового часу стали розглядати проблеми людини та її місця в суспільстві. Вони шукали відповіді на питання про те, як повинна бути організована держава, яка повинна бути межа влади та які права має мати людина відносно держави.

Згідно зі стародавніми філософськими поглядами, держава була наділеною своєрідною моральною особистістю, але це уявлення було змінено в період Нового часу. Філософи Нового часу, такі як Джон Локк, Томас Гоббс, Жан-Жак Руссо та Іммануїл Кант, звернули увагу на індивідуальні права та свободи людини. Вони вважали, що держава існує для того, щоб захищати права та свободи своїх громадян [1, с. 138]. Це означало, що влада повинна бути обмеженою та контрольованою, щоб не обмежувати права та свободи людини. Крім того, у Новому часі з'явилось поняття «суверенітет народу», яке визнавало, що влада повинна ґрунтуватися на волі народу. Це означало, що держава повинна служити народу, а не навпаки. Ці погляди на роль держави та її відносини з людиною були важливим кроком у напрямку створення демократичних суспільств.

З іншого боку, філософи Нового часу також розглядали питання про межі влади та права на повстання. Деякі з них, такі як Джон Локк, вважали, що людина має право повстати проти держави, яка порушує її права. Джон Локк розглядав питання про природу держави та її взаємодію з людиною в своїх працях «Другий трактат про уряд» та «Ессе про розуміння людського розуму». Локк стверджував, що держава повинна бути укладена на основі договору між людьми, що дає право людям вимагати від держави захисту їх прав. Водночас, Локк вважав, що людина має право повстання проти держави, якщо остання порушує її права. Це було відображено в його твердженні про «право на революцію», яке стало основою для подальшої дискусії про межі влади та права на повстання. Однак, інші філософи Нового часу, наприклад Томас Гоббс, вважали, що повстання є неприйнятним і може спричинити лише хаос та насильство.

Томас Гоббс, вважав, що влада має бути безумовною, щоб забезпечити порядок та стабільність. Він розглядав владу як необхідний інструмент для забезпечення порядку і стабільності в суспільстві. Він вважав, що людина, як істота, що шукає своє благополуччя, завжди буде діяти в своїх особистих інтересах, навіть якщо це протирічить інтересам інших людей. Гоббс вважав, що держава має контролювати цю людську схильність до егоїзму, щоб забезпечити загальне благо [2, с. 370]. Він також вважав, що люди повинні підкорятися владі, навіть якщо це означає втрату частини своїх прав, тому що це єдиний спосіб забезпечити порядок і стабільність.

У філософії Нового часу, зокрема в епоху Просвітництва, ставлення до держави змінилося. Філософи висували ідею розумної та обмеженої влади, яка повинна служити інтересам народу та забезпечувати його благополуччя. Відносини між індивідом та державою є однією з ключових тем, які розглядаються у філософії Нового часу. Ці відносини базуються на ідеї соціального договору між людьми та державою, згідно з яким люди згодні підкорятися державі в обмін на захист своїх прав та свобод. Однак, багато філософів висловлювали

свої погляди на те, які повинні бути межі влади держави над індивідом та чи має індивід право на повстання проти несправедливої влади. Одним з найбільш відомих представників такого підходу є Жан-Жак Руссо, який у своїй праці «Договір про політичне право» розвиває ідею соціального договору між людьми та державою. Руссо вважав, що людина по природі добра, але суспільство та його інституції роблять її поганою. Він заперечував ідею безумовної влади, яку підтримували Гоббс та інші філософи Нового часу, і вважав, що влада має бути обмеженою та заснованою на добровільному договорі між людьми та державою. Руссо вважав, що людина має право на свободу та рівність перед законом, і що влада повинна служити загальному благу суспільства, а не інтересам окремих осіб.

Іншим відомим філософом, який розглядає відносини між людиною та державою, є Іммануїл Кант. У своїй праці «Метафізичні початки моралі» він розвиває ідею «категоричного імперативу», згідно з якою людина повинна діяти за таких умов, що їх можна було б вважати загальними законами. Це означає, що держава має розробляти закони, які б відповідали загальному благу та моральним нормам. Крім того, Кант розробив ідею республіканської демократії, в якій держава має бути заснована на принципі громадянської свободи та рівності перед законом. Він вважав, що держава повинна захищати права та свободи своїх громадян, але не повинна втручатися в їх особисте життя та свободи. Це було важливим кроком у формуванні сучасних концепцій прав людини та демократії.

Також у філософії Нового часу розглядають питання індивідуальної свободи та прав людини. У філософії Нового часу держава розглядалась як утворення, створене людьми для досягнення певних цілей. При цьому вона була вважається необхідним злом для забезпечення порядку, захисту власності та прав людини. Для філософів Нового часу держава мала свої межі та обмеження влади, які необхідно було дотримуватися, щоб не допустити тиранії та порушення прав людини [3, с. 25]. Наприклад, Джон Локк вважає, що людина має право на життя, свободу та майно, а держава повинна забезпечувати ці права. У своїй праці «Другий трактат про урядування» він розвиває ідею соціального договору, згідно з яким люди об'єднуються, щоб утворити державу, яка буде захищати їхні права. Він також вважає, що основною функцією держави є захист цих прав і відстоювання інтересів своїх громадян. У разі, якщо держава не виконує своїх обов'язків, народ має право повстання проти неї, щоб змінити політичний режим та забезпечити свої права та свободи.

У філософії Нового часу місце та роль людини у суспільстві розглядаються як одне з найважливіших питань. У цій складній соціально-політичній ситуації філософи Нового часу стали розглядати проблеми людини та її місця в суспільстві. Вони шукали відповіді на питання про те, як повинна бути організована держава, яка повинна бути межа влади та які права має мати людина

відносно держави. Філософи цього періоду вважали, що людина має незалежну волю та розум, що дозволяє їй бути вільною та самостійною. Інші філософи Нового часу, розглядали людину як сутність, яка має незалежні права та може вільно визначати своє місце у суспільстві.

У філософії Нового часу місце та роль людини у суспільстві розглядали не тільки в окремих країнах, але й в європейському контексті загалом. Цей період історії охоплює приблизно XV–XVIII століття і є епохою великих змін у філософії, науці, політиці та культурі. Тому погляди на місце та роль людини у суспільстві відрізнялися залежно від конкретного часу та місця. Наприклад, у Франції протягом цього періоду розвивалися ідеї раціоналізму та просвітництва, що підкреслювали важливість індивідуальної свободи та прав людини. Такі філософи, як Рене Декарт, Блез Паскаль та Вольтер, активно обговорювали ці питання у своїх працях. У Великій Британії ж філософи Нового часу, такі як Джон Локк та Томас Гоббс, зосереджувалися на питаннях влади та державного устрою. Їх погляди на місце та роль людини у суспільстві були суттєво відмінні, проте вони спільно бачили державу як необхідне утворення для забезпечення порядку та захисту прав людини.

У філософії Нового часу державу часто розглядали як створення людей для забезпечення їх благополуччя та захисту від зовнішніх загроз. Філософи цього періоду вважали, що держава повинна гарантувати індивідуальні свободи та права людини, а також забезпечувати ефективну організацію життя у суспільстві. У філософії Нового часу розглядалися різні форми держави та організації її влади. Філософи вважали, що держава повинна бути демократичною, заснованою на принципах рівності та свободи [4, с. 82]. Однак, на практиці, реалізація цих принципів не завжди була повною та ефективною. Філософи також наголошували на тому, що держава має бути заснована на законі, а не на волі монарха або інших правителів. Наприклад, Джон Локк вважав, що держава повинна бути «правовою державою», в якій правителі мають обмежену владу, а люди мають право на захист своїх прав та свобод. У філософії Нового часу питання про природу держави розглядалися в різних країнах, включаючи Великобританію, Францію, Німеччину, Італію та інші. Кожен філософ мав свій власний погляд на це питання.

У філософії Нового часу було розглянуто питання про межі влади та права на повстання. Деякі філософи, такі як Джон Локк, вважали, що держава має обмежену владу і її влада повинна базуватись на згоді та підтримці громадян. Вони вважали, що у разі, якщо держава порушує права та свободи своїх громадян, то останні мають право на повстання та зміну влади. З іншого боку, інші філософи, наприклад, Томас Гоббс, вважали, що влада має бути безумовною, щоб забезпечити порядок та стабільність в суспільстві. Вони вважали, що влада повинна мати повний контроль над громадянами та їх поведінкою, щоб уникнути хаосу та анархії. Таким чином, у філософії Нового

часу питання меж влади та права на повстання розглядалися різними філософами з різними підходами та взаєминами між людиною та державою [5, с. 140].

У філософії Нового часу, де було сформовано концепцію соціального договору, проблема меж влади та права на повстання стала однією з ключових. Філософи того часу намагалися визначити, коли повстання є виправданим і які межі має влада. Проблема меж влади та права на повстання стала актуальною у філософії Нового часу через необхідність встановлення балансу між владою та свободою індивіда. З одного боку, філософи того часу розуміли, що необхідна державна влада для забезпечення порядку та стабільності в суспільстві. З іншого боку, вони вважали, що індивідуальна свобода та права людини мають бути захищені від можливого зловживання владою. Деякі філософи вважали, що право на повстання може бути обґрунтованим у разі, коли держава перестає виконувати свої функції та порушує права людини [6, с. 178]. Наприклад, Джон Локк вважав, що народ має право на повстання проти тирана або деспота, який зловживає своєю владою та порушує права людини. Водночас, він підкреслював, що такі дії повинні бути обґрунтовані та необхідні лише у виняткових випадках.

У філософії Нового часу індивідуальна свобода та права людини розглядалися як важливі складові суспільства. Філософи цього періоду вважали, що кожна людина має право на свободу та рівність перед законом, а держава повинна гарантувати ці права. Одним з провідних філософів в цьому питанні був Джон Локк, який вважав, що людина має невідчужувані права на життя, свободу та майно, і держава повинна забезпечувати ці права. Він також писав про свободу віри та думки, наголошуючи на тому, що кожен має право на вільне вираження своїх поглядів. Узагалі, у філософії Нового часу індивідуальна свобода та права людини розглядалися як важливі елементи суспільства, а держава повинна бути підпорядкована їх захисту. Такі ідеї про індивідуальну свободу та права людини знайшли своє відображення у багатьох конституціях країн, які були створені в подальшому. Зараз ці принципи закріплені у багатьох міжнародних документах, таких як Всеосяжна декларація прав людини та Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Вони стали фундаментальними принципами для багатьох сучасних демократичних суспільств.

Висновки. У філософії Нового часу виникло нове розуміння співвідношення людини та держави, яке базувалося на ідеї індивідуальної свободи та прав людини. Філософи Нового часу вважали, що держава має служити інтересам людей і захищати їхні права. Однією з головних ідей філософії Нового часу є розуміння природи держави як угоди між людьми, яка має на меті забезпечення їхніх прав та інтересів. Філософи визнавали, що держава має право на владу, але ця влада має бути обмежена і контрольована, щоб запобігти її зловживанню.

У цілому, філософи Нового часу розглядали різноманітні аспекти відносин між людиною та державою. Вони пропонували різні концепції влади, права на повстання та межі влади. Вони вважали, що люди мають право повстати проти несправедливої влади, але лише у випадку, якщо це єдина можлива опція. Однак, незалежно від конкретних поглядів, вони звертали увагу на необхідність збереження балансу між інтересами держави та інтересами людини, а також на необхідність створення механізмів, що забезпечують захист прав та свобод людини.

Окрім цього, філософи Нового часу активно розвивали ідеї індивідуальної свободи та прав людини. Вони вважали, що кожна людина має право на життя, свободу та майно, а держава повинна забезпечувати ці права. Філософи розвивали ідеї про демократію, рівність перед законом та громадянські свободи. У цілому, філософія Нового часу принесла значні зміни в розумінні співвідношення людини та держави. Вона стала основою для розвитку модерної політичної теорії та відіграла важливу роль у формуванні демократичних ідеалів.

Сьогоднішні філософи продовжують розглядати ці проблеми, пропонуючи нові підходи до вирішення питань, пов'язаних зі співвідношенням людини та держави. Наприклад, одним з актуальних напрямків є феміністська філософія, яка зосереджується на аналізі гендерних аспектів влади та політики. Інші напрямки, такі як соціальна та політична філософія, також активно розглядають питання про відносини між людиною та державою в сучасному світі.

Література

1. Бачинін В., Журавський В., Панов М. Філософія права : підруч. для юрид. спец. вищ. навч. закладів. Київ : Ін Юре, 2003. 472 с.
2. Дзьобань О., Разметаєва Ю. Проблема індивідуальної та колективної безпеки у творчості Томаса Гоббса та Іммануїла Канта (філософсько-правовий аспект). *Проблеми філософії права*. Київ-Чернівці : Рута, 2005. Т. III. № 1–2. С. 368–373.
3. Костенко О. Розуміння взаємозв'язку держави і громадянського суспільства Г.В.Ф. Гегелем (франкфуртський період творчості). *Вісник. Юрид. науки*. Київ : Київ. державний ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 1998. Вип. 35. С. 23–27.
4. Сливка С. Філософія права : підручник. Київ : Атіка, 2013. 288 с.
5. Циппеліус Р. Філософія права : пер. з нім. Київ : Тандем, 2000. 300 с.
6. Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. Вид. 2-ге. Київ : Укр. світ, 2000. 756 с.

Анотація

Васильченко Р. В. Співвідношення людини і держави філософії нового часу. – Стаття.

У статті розглянуто співвідношення людини та держави у філософії Нового часу. Зокрема, розглянуто

історичні передумови виникнення цієї філософської доктрини, характерні особливості її поглядів на форму держави та її організацію, проблеми меж влади та права на повстання, а також роль індивідуальної свободи та прав людини. У філософії Нового часу виникли нові погляди на співвідношення людини і держави. Ця тема є важливою не лише з точки зору філософських роздумів, але й з точки зору сучасного життя. У світі, де демократія і права людини є ключовими поняттями, розуміння співвідношення між людиною та державою має велике значення. У даній роботі розглядається філософія Нового часу, яка починається з XVI століття і триває до початку XX століття. Цей період був періодом великих змін у європейському суспільстві, де було розроблено нові ідеї про державу, індивідуальну свободу та права людини. Дослідження співвідношення між людиною та державою у філософії Нового часу є важливим не тільки з історичного погляду, але й з практичного. Розуміння цього співвідношення може допомогти в розробці ефективної системи управління державою, а також забезпечити захист прав і свобод людини. Основні філософські напрямки того часу, такі як раціоналізм та емпіризм, дали поштовх для формування різних концепцій взаємодії між особистістю та політичною владою.

Сучасна наукова думка на тему співвідношення людини і держави в філософії нового часу постійно розвивається і змінюється. З одного боку, більшість науковців погоджуються з тим, що важливим етапом у формуванні сучасної політичної теорії та правової системи є ідеї про індивідуальну свободу та права людини, а також про роль держави у захисті та забезпеченні їх. Водночас, деякі дослідники підкреслюють, що нинішні складності та виклики, з якими стикається людство, наприклад, криза екології, тероризм, соціальні нерівності, вимагають нового розуміння та підходів до взаємодії між людиною та державою.

Загальною метою буде дослідження ідей провідних філософів нового часу, ролі держави у захисті та забезпеченні прав та свобод людини, взаємодії громадянського суспільства та держави, практичного досвіду застосування політичних ідей у різних країнах та взаємозв'язку між соціально-економічними факторами та розвитком політичних ідей у філософії нового часу. У цілому, ідеї про співвідношення людини та держави у філософії нового часу є важливим етапом у формуванні сучасної політичної теорії та правової системи. Вони визначають основні принципи демократії, прав людини та роль держави у захисті та забезпеченні їх. При цьому, необхідно враховувати, що ідеї про співвідношення людини та держави у філософії нового часу є продуктом свого часу, і вони можуть бути переглянуті та переосмислені у контексті сучасного світу. Однак, їх важливість полягає у тому, що вони надали поштовх для розвитку демократії та захисту прав людини, що є надзвичайно важливими завданнями в сучасному світі.

Ключові слова: держава, філософія нового часу, людина, індивідуальні права та свободи, суспільство, співвідношення людини та держави, демократичне суспільство.

Summary

Vasylchenko R. V. The relationship between man and state in the philosophy of modern times. – Article.

The article deals with the relationship between man and state in the philosophy of modern times. In particular,

the author examines the historical background of this philosophical doctrine, the characteristic features of its views on the form of the state and its organisation, the problems of the limits of power and the right to revolt, as well as the role of individual freedom and human rights. In the philosophy of modern times, new views on the relationship between man and the state emerged. This topic is important not only from the point of view of philosophical reflections, but also from the point of view of modern life. In a world where democracy and human rights are key concepts, understanding the relationship between the individual and the state is of great importance. This paper examines the philosophy of the New Age, which began in the sixteenth century and lasted until the early twentieth century. This period was a period of great change in European society, where new ideas about the state, individual freedom and human rights were developed. The study of the relationship between the individual and the state in modern philosophy is important not only from a historical point of view, but also from a practical one. Understanding this relationship can help develop an effective system of state governance and ensure the protection of human rights and freedoms. The main philosophical trends of the time, such as rationalism and empiricism, gave rise to various concepts of the interaction between the individual and political power.

Modern scholarship on the relationship between man and state in modern philosophy is constantly evolving and changing. On the one hand, most scholars agree that an important stage in the formation of modern political theory and the legal system is the idea of individual

freedom and human rights, as well as the role of the state in protecting and ensuring them. At the same time, some researchers emphasise that the current complexities and challenges faced by humanity, such as the environmental crisis, terrorism, and social inequalities, require a new understanding and approach to the interaction between the individual and the state.

Therefore, the overall goal will be to study the ideas of leading modern philosophers, the role of the state in protecting and ensuring human rights and freedoms, the interaction between civil society and the state, the practical experience of applying political ideas in different countries, and the relationship between socio-economic factors and the development of political ideas in modern philosophy. In general, ideas about the relationship between man and state in modern philosophy are an important stage in the formation of modern political theory and the legal system. They define the basic principles of democracy, human rights and the role of the state in protecting and ensuring them. At the same time, it should be borne in mind that the ideas about the relationship between man and state in modern philosophy are a product of their time, and they can be revised and rethought in the context of the modern world. However, their importance lies in the fact that they gave impetus to the development of democracy and the protection of human rights, which are extremely important tasks in the modern world.

Key words: state, philosophy of modern times, human, individual rights and freedoms, society, relationship between man and state, democratic society.